

Vadensjö kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karakteristik och bedömning

KARL JOHAN KEMBER, 2015-06-26

jais
arkitekter
—

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

Vadensjö kyrka

Landskrona församling, Rönnebergs kontrakt, Lunds stift
Vadensjö socken, Vadensjö 35:1, Landskrona kommun, Skåne län, Skåne

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Vadensjö ligger i östra delen av Landskrona kommun, strax nordost om Landskrona. Det flacka landskapet har sedan förhistorisk tid utnyttjats för mänsklig bosättning, först i form av boplatser för fiskare längs vattnen, och med start i den yngre stenåldern successivt med fler och fler jordbruk in mot landet. Genom bygden skär Rååns djupa dalgång, vars sluttningzoner består av omväxlande odlings-, betesmark och lövskog. I öster finns ett kuperat landskap upp mot gravhögarna Rönneberga backar.

Nya odlingsystem och tekniska förbättringar ledde till omfattande bybildning under 1000-talets början, samtidigt som sockenstrukturernas etablerande under 1100-talet satte fart också på kyrkobyggandet. Flergårdsstrukturen kom att prägla trakten fram till 1700- och 1800-talens skiften. Vadensjö kyrka ligger inom fornlämning Vadensjö 27:1, som utgörs av den gamla bytomten enligt storskifteskartan från 1781. Namnet Vadensjö lär komma från den numer utdikade sjön norr om byn.

Skiftesreformerna ledde till att Vadensjös bebyggelse till stor del glesades ut. Under 1800-talets lopp skedde en kraftig befolkningsökning av bygden och byn förtätades på nytt. Tack vare dess läge nära industristaden Landskrona, och sin egna station från 1876, växte ett nytt järnvägssamhälle fram med både industriell verksamhet och olika serviceinrättningar, däribland en frivillig brandkår. Ett sockencentrum utvecklades kring kyrkan med ett församlingshem, 1890 en folkskola och en numer riven småskola.

Vadensjös befolkningstillväxt har stagnerat under 1900-talets andra hälft, precis som i många andra byar på landsbygden. Längs byvägarna ligger ett antal gatehus från stationssamhällets tid, och utanför byn strödda gårdar. Byastugan (f.d församlingshemmet), den idag privatägda f.d. skolan och kyrkan ligger på en höjd i sydöstra delen av samhället, samlade kring en grusad parkeringsplats. Byastugan är byggd i rödputsat tegel med rundbågiga gjutjärnsfönster och eternittak, skolan i mönstermurat, gult tegel med plåttak med solceller. Från kyrkogården har du obrutna vyer ner mot det flacka jordbrukslandskapet och Landskronas industrier i sydväst, och mot det mer kuperade Rönneberga backar i öst.

Vadensjö ingår i Riksintresse för kulturmiljövården Rååns dalgång [M10]. Denna är även utpekad som en särskilt värdefull kulturmiljö av Länsstyrelsen.

Kyrkobyggnaden

Vadensjö kyrka härstammar från sent 1100-tal eller tidigt 1200-tal. Kyrkan anlades på romanskt sätt med långhus och ett smalare kor med absid. Murarna uppfördes i gråsten med sandsten i socklar, hörnkedjor och omfattningar. Kyrkan fick högt sittande fönster och motställda portaler för män och kvinnor.

Kyrkans äldsta byggnadshistoria är delvis okänd. Någon gång under medeltiden byggs ett vapenhus i söder, med murar i gråsten och tegel, och under senmedeltiden ett västtorn i liv med långhuset. Både långhuset och koret valvslås, troligen under 1400-talet, men korvalvet rasar samman vid något tillfälle.

Vadensjö kyrka härjas, liksom många av traktens kyrkor, svårt under Skånska kriget 1675-1679, då alla byar runt Landskrona brändes ned. Kyrkans inventarier stjåls, och stora reparationer krävs för att åter kunna ta byggnaden i bruk.

I mitten på 1800-talet börjar kyrkan bli för liten för den växande befolkningen, och man planerar för en utvidgning österut. Församlingen anlitar arkitekten Carl Georg Brunius för ett ombyggnadsförslag. Genom hans dokumentation inför renoveringen vet vi hur kyrkan såg ut vid denna tid. På hans uppmättningsritningar från 1846 har byggnaden ett långhus med två travéer, ett smalare kor med absid, avslutat av ett plant innertak, och ett västtorn, vars övre plan nås via en utbyggnad längs norrfasaden. Entrén till kyrkan är från vapenhuset, med den gamla sydportalen kvar som invändig koppling mot långhuset. Kyrkan är belyst med två fönster vardera i koret, långhuset och tornet. Tornet har trappgavlar i alla väderstreck, den mot väster dekorerad med spetsbågiga blinderingar, och taken är belagda med tegel.

Brunius ombyggnad 1848-49 blir mycket omfattande. Det romanska koret och absiden rivs, långhuset förlängs med en travé och en ny absid byggs, som pryds av en rundbågig blindarkad. Den undre delen av tornet skonas, medan tornavslutningen tegelmuras med spetsbågiga gavelrösten, rikt dekorerade med Brunius karakteristiska blinderingar, och en låg spira. Vapenhuset mot söder rivs och kyrkan omformas till en axialsymmetrisk anläggning. En ny huvudentré skapas genom tornet i väster, och i absiden tas upp en dörr till sakristian, som avbalkas från kyrkorummet med en skärmvägg. Kyrkan får sina nuvarande gesimser och rundbågiga tegelomfattningar till fönster och ljudluckor. Hela takstommen görs om och taken beläggs med kopparplåt. Interiört får kyrkan en ny, oljemålad inredning med slutna bänkkvarter, orgelläktare, predikstol och altaranordning i gotiserande stil.

1868 görs en renovering omfattande bl.a. omputsning, ommålning av snickerier och installation av en ny orgel och orgelfasad. 1870 monteras dagens urtavlor. 1878-79 går man vidare med förnyelse av altarordningen och renovering av sakristian; bl.a. kläs den nedre delen av väggen in med en bröstningspanel.

1898-1900 förnyas kyrkan på nytt under ledning av lundaarkitekten Henrik Sjöström. Tornet förhöjs och får dagens höga spira och trappgavlar. Långhusets östgavel smyckas om med trapptinningar. Ytterdörrarna byts ut mot nya i fernissad ek. Även interiört sker stora förändringar; Brunius inredning rivs och nya ekådrade inventarier sätts in. Koret förhöjs tre steg för att ge plats åt en kaloriferanläggning, ett slags värmesystem med kamin och värmekammare, i ett underliggande pannrum. Golven förnyas med beläggning av viktoriaplattor resp bräder. 1912 byts fönstren efter Sjöströms förslag ut mot nya gjutjärnsbågar med blyinfattat glas.

1994 görs en invändig restaurering efter Forsberg & Wikerståls handlingar. Golvet i bänkkvarteren förnyas med bräder på betongunderlag, rötskadade delar av brädgolvet inom altarringen och i sakristian byts ut och ytterdörrarna till sakristia och källare förnyas med de befintliga som förlaga. Längst bak i långhuset tas två bänkar bort.

2001 förses gjutjärnsfönstren med utvändiga skyddsågar av trä. 2004-2005 görs en utvärdig restaurering efter Ponnert Arkitektkontors anvisningar. Arbetet omfattar bl.a. putslagningar, kalkavfärgning av fasader och socklar och målning av utvändiga snickerier. Under pågående arbete härjas kyrkan svårt av en storm; tornets gavelrösten raseras delvis och långhusets taklag får stora skador. Som en följd av ovädret beslutas att förnya den rötskadade takspiran i sin helhet, att återuppmura gavelröstena liksom att reparera samtliga taklag och ge dem ny kopparplåtavtäckning.

Exteriör

Kyrkobyggnaden [1] består av ett långhus med integrerat kor, en halvrund absid och ett torn i väster. Under koret finns en teknikkällare för kaloriferanläggningen, som var i bruk fram till 1928.

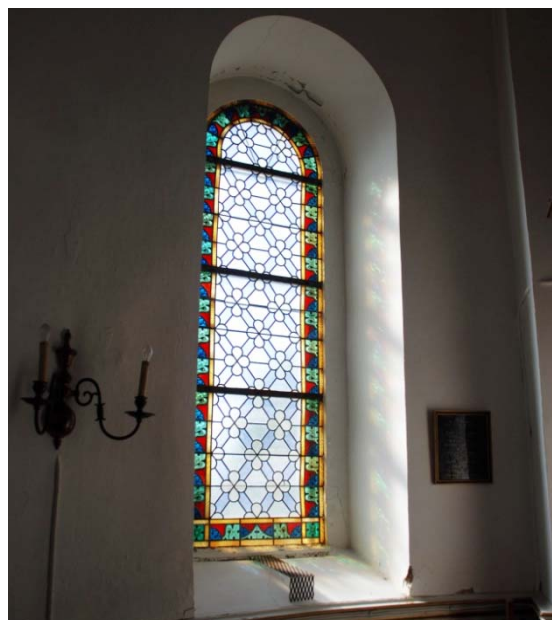
Kyrkan är troligen grundlagd på en kallmur av gråsten. Enligt en murverksundersökning består dagermurarna av omväxlande gråsten, sandsten och kalksten med inslag av gult- och rött tegel. Medeltida gråstensmurverk finns bevarat i tornets nedre del och i långhusets västra del fram till tredje travén. I långhusets östgavel har man funnit hörnkedjor av sekundäranvänd sandsten. Teglet som ingår i långhusets massivmurar är av storformat. Östförlängningens murar är av tuktad gråsten. Tornets [1] övre del är murad av gult tegel i normalformat med bakmur av rött tegel i storformat. Dörr- och fönsteromfattningar, takfotsgesimsar och blinderingar är murade av tegel.

Murarna är spritputsade med en blandning av rent kalkbruk och hydrauliskt kalkbruk, som därefter avfärgats med kalk. Absiden, gesimser, blinderingar och omfattningar är slätputsade. Runt hela kyrkan löper en slätputsad och kimröksfärgad sockel med skråkantad ovasida. Tornets gavelrösten och långhusets östgavel är utformade som trappgavlar med tre resp. fem tinnar på ömse sidor om mittinnen, samtliga avtäckta med carraramarmor. Längs långhusets och absidens takfot löper ett sågskift följt av ett rakt skift. Därunder finns på långhuset en rundbågig, tvåsprångig gesims, som även följer med runt tornet som en plåtavtäckt gördelgesims. Tornets takfotsgesims består av två raka språng. Under tornets trappgavlar finns ett sågskift. Absidfasadens nedre del är smyckad av en rundbågig blindarkad, vars pilastrar är förlängda upp till absidens takfot. Rundbågarna övergår uppåt i kölbågar som kröns av trepass.

Kyrkan har tre entréer, en huvudingång i väster genom tornet, en prästingång genom absiden och en källardörr till teknikrummet under koret. Huvudporten har en rundbågig, tvåsprångig omfattning. I öppningen sitter en pardörr i ek av ramverkstyp, utvändigt klädd med stående panel och invändigt med åtta dekorativt utformade fyllningar. Dörren är beslagen med svartmålade smidesgångjärn och har ett trycke av gjuten mässing. Ovan dörren sitter ett lunnettfenster av gjutjärn. Dörren till sakristian är gjord 1994 med den dåvarande dörren som förlaga och tillvaratar dess gjutjärnsbeslag. Utvändigt är dörren klädd med brädpanel, invändigt är den fanerad.

[1]: Kyrkan från sydväst

[2]: Långhusets fönster, sedda från insidan

Alla övriga öppningar är rundbågiga med tvåsprångiga omfattningar och solbänkar avtäckta med gjutjärnsplåt. Fönsterbågarna är i gjutjärn med stabiliserande stormjärn på insidan [2]. Spröjsverket av bly är uppbyggt kring ett större, centralt fält med färgat glas i geometriska mönster, och en yttre bård av vegetativa motiv. Framför fönstren

sitter utvändiga skyddsågar av trä med fyra fasta lufter. I tornet finns en ljudöppning, vars omfattningar uppåt avslutas av en kölbåge, i varje väderstreck. I nischerna sitter svartmålade träluckor. På trappgavlarna ovanför ljudöppningarna sitter urtavlor.

Samtliga tak är skivtäckta med kopparplåt, förutom på absiden lagd med förskjutna hakfalsar. Långhuset har sadeltak med dubbla fall, absiden kägeltak och tornet ett tälttak, som övergår i en firsidig spira. På spiran finns små plåtklädda takkupor och överst ett krönkors. Avvattningen är i koppar.

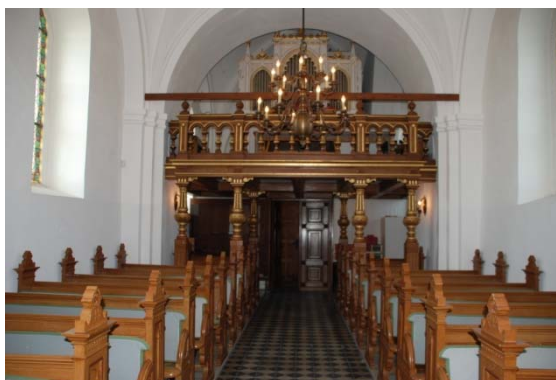
Interiör

Från västporten kommer man in i ett litet vindfång/vapenhus, som utgörs av västra delen av utrymmet under orgelläktaren. Den östra delen är integrerad med långhuset, som separeras från tornrummet med en rundbågig tornbåge [3]. Vapenhuset och kyrkorummet skiljs genom en vitmålad vägg, mot öster klädd med vit brädpanel. I väggen sitter en ekådrad pardörr i ramverkskonstruktion, prydd med blomornament och bårder kring speglarna. Tornets övre våningar och läktaren nås genom trätrappor mot norr resp. söder, gömda bakom ekådrade skjutdörrar av ramverkstyp. Vindfångets väggar är av målade skivor och golvet är belagt med svarta- och vita viktoriaplattor. Undertaket med vitmålade skivor mellan ekådrade bjälkar ingår i orgelläktarens bjälklag, som delar torntravén i två våningar.

Långhuset [4] är enskeppigt med tre travéer, där den östligaste fungerar som kor. De svagt spetsbågiga, fyrkappiga valven i halvstenstegel har kvadratiska ribbor, som vilar på trespråkiga pilastrar med profilerade kragband av vulst, skråkant och platt. Valven liksom väggarna är slätputsade och kalkavfärgade, fränsett nedre delen av väggarna som målats med en tätare färg. Kyrkorummet är inrett med öppna bänkkvarter på ömse sidor om mittgången. Denna är belagd med viktoriaplattor av samma typ som i vapenhuset, medan bänkarna står på ett gråmålat brädgolv. Två bänkrader är borttagna längst bak, vilket gett plats åt ett litet kyrktorg. Längst fram i mittgången finns, precis som i korgolvet, integrerat ett antal gråmålade, dekorativt smidda gjutjärns-galler för från- och tilluft till kaloriferanläggningen som funnits.

Orgelläktaren är inplacerad i tornbågen och täcks av torntravéns ribbvalv, av samma typ som långhusets. Läktarbjälklaget bärs av murupplag och sex pelare. De formas av höga, kannelerade postament, balusterformade skaft med urnformade ansvällningar och volutdekorerade kapitäl. Pelarna bär ett förkroppat entablement med framskjutet mittparti. Barriären består av firsidiga mäklare med mellanliggande balustrar, som hålls ihop av en rundbågig arkad. Mäklarna kröns av svarvade klot, till vilka man fäst en sekundär bräda som överliggare. Hela läktaren är ekådrad med detaljer i guld. Golvet på orgelläktaren är beklätt med målade bräder, väggar och valv är kalkade.

Korets [5] golvnivå är förhöjd tre steg relativt långhuset med en trappa av vit carraramarmor. På ömse sidor om trappan finns en kantskoning av marmor och ett räcke av gjutjärn och mässing. Koret är belagt med viktoriaplattor, frånsett ytorna bakom altarringen, som är täckta med gråmålade brädor. Altaranordningen står mitt i koret, dopfunten i det nordvästra hörnet och predikstolen i långhusets sydöstra hörn med uppgång från koret. Bakom altaret finns ett skrank som avskiljer kor och sakristia.

[3]: Långhuset mot orgelläktaren och tornbågen

[4]: Långhuset mot koret

[5]: Koret med altaranordning, predikstol och dopfunt

Sakristian är inrymd i absiden, som täcks av ett hjälmvalv. Valv och väggar är putsade och kalkavfärgade, frånsett en bröstningspanel upp till fönstrens underkant. Denna inklädnad består av gråmålade pärlspontade brädor med detaljer i guld. Rummet är möblerat med stolar och ett ekådrat förvaringsskåp med integrerat skrivbord på altarskrankets baksida. I absidens östra sida bildas ett vindfång i yttermuren, genom att en ekådrad inre fyllningsdörr är placerad bakom ytterdörren i dörrsmygens insida.

Från torntrappan bakom skjutdörren i vindfånget kommer man till ett vilplan med mycket låg takhöjd, beläget strax under tornvalvets hjässa. I öster finns en brädvägg med en enkel bräddörr mot långhusvinden, och i söder en kort trappa vidare upp i tornet. Utrymmet på tornets andra våning upptas till största delen av klockbocken, uppbyggd i tre sektioner av bilat ek- och furuvirke. I rummet finns rundbågiga ljudöppningar i alla väderstreck. Väggarnas nedre del är av gråsten, de övre partierna av stortegel, båda tunnputsade och kalkade. Golvet är av bräder medan taket utgörs av balkverket samt ovanförhängande brädgolv till den tredje tornvåningen. Under bjälklagen till tornets andra- och tredje våning finns stabiliserade dragbjälkar och -järn. En vinklad trätrappa leder till tornets översta våning, som är öppen upp inock. I rummet står det gamla mekaniska urverket, och i fasaderna finns urtavlor i alla väderstreck. Väggarna är av slammat tegel. Tornets taklag i furu består dels av takstolar placerade längs trappgavlarnas insidor, dels av själva spiran. Takstolarna består av högben, hanbjälke och tassar. Spirkonstruktionen utgörs av spirstock, högben, fem små bjälklag för inspektion av tornspiran och vertikala krysstag. Högbenen vilar på tassar fästade på remstycken, som är upplagda på murkrönen.

Långhusets takstolar i furu består av högben, hanbjälke, stödben och tassar som vilar på dubbla remstycken. Vid valvens gördelbågar är tassarna ersatta av en bindbjälke. Under dessa syns inmurade dragbjälkar, som är förankrade till fasadmurarna i norr och söder med ankarjärn. Absidens takstomme består av radiellt placerade takstolar med sparrar, stödben och tassar som vilar på remstycken. Stora delar av absidens- och långhusets taklag från 1848-49, liksom deras underlagsbrädning, har förnyats.

Inredning och inventarier

Altaret är från 1878-79, gestaltat av Fredrik Reinhold Ekberg. Det är brädklätt och vitmålat med gulddetaljer. I hörnen finns bladsmykade voluter, som bär toppskivan med sitt förkroppade listverk, och i altarets mitt en spegel med monogrammet IHS.

Altaruppsatsen från 1878-79 är ritad av Fredrik Reinhold Ekberg. Den har av en klassicerande, vitmålad omfattning med räfflade pilastrar och korintiska kapitäl, som bär ett förkroppat entablement med en kraftig tandsnittsfris. På kornischen står en förgylld rundbåge med kymationsfriser, och i bågens mitt sitter en bevingad ängel och en akroterion. Det rundbågiga krönet tillkom 1898-1900 i samband med Henrik Sjöströms restaurering och ersatte den dåvarande frontonen. I altaruppsatsens centrum finns Johan Zacharias Blackstadius altartavla "Låten barnen komma till mig", som skildrar händelsen när Jesus välsignar barnen.

Altarskranket är från 1878-79 efter F.R. Ekbergs ritningar. Det är vitmålat och uppåt

avslutat med ett entablement med gulddekorer. På ömse sidor av skranket finns varsin rundbågig spegeldörr med påspikat, förgyllt listverk kring fyllningarna.

Altarringen, i ekådrat trä med förgyllda detaljer, är från 1898-1900 och gestaltad av Henrik Sjöström. Den består av ett räcked med svarvade balustrar mellan en överliggare och ett knäfall, båda klädda med grågult tyg. Balustrarna är av samma typ som de till orgelläktarens barriär och de till predikstolens trappa.

Dopfunten från 1898-1900 i kalksten tillkom vid Henrik Sjöströms restaurering. Den har en åttkantig bas, ett balusterformat, bladdekorerat skaft och en åttkantig kupa, vars sidor är smyckade med akroterier innanför rundbågar.

Predikstolen från 1898-1900, i fernissad ek med förgyllda dekorer, är ritad av Henrik Sjöström. Den består av en sexsidig korg med fem täckta sidor, åtskilda av korintiska kolonner ställda på förkroppade, bladdekorerade postament. På sidorna finns underst olika arabesker, därovan snidade figurer av Jesus, Moses, Paulus och Petrus, inramade av rundbågar. Korgens underrede är sfäriskt, dekorerat med blad- och blommor, och nederst avslutat med en pinjekotte. Till korgen leder en rak trappa med öppet räcked, vars balustrar efterbildar orgelläktarens barriär.

Bänkinredningen i nyrenässans från 1898-1900 är ritad av Henrik Sjöström. De öppna, ekådrade bänkarna har profilerade gavlar med bl.a. utskurna blomsterdekorer och bakstycken tillverkade som ramverk. Bänkarna är utrustade med psalmbokshylla, kläd-krok, fotstöd och lösa dynor. Det södra kvarteret har en framskärm av ramverk, vars mäklare med svarvade knoppar är av samma typ som läktarbarriärens.

Orgeln är byggd 1939 av Olof Hammarberg i Göteborg. Orgeln är pneumatisk med 19 stämmor, fördelade på två manualer och pedal. *Orgelfasaden* är från 1868, troligen gestaltad av arkitekt Fredrik Reinhold Ekberg. Fasaden, som står på en hög sockel, har tre spetsbågiga pipfält, det mittersta förhöjt, målade i gråvitt med förgyllda dekorer. Spelbordet är vänt mot orgelhuset.

Klockorna av malm är gjutna 1864 av Pettersson och Lindelöf i Mariebergs gjuteri. Lillklockan är omgjuten 1976 av AB M& E Ohlsson klockgjuteri i Ystad. På båda klockorna finns ett inskriptionsband längs mantelns ovankant, och på lillklockan även en bild av Kristus i helfigur, stående innanför en mandorla.

Övrigt

Altarkors i ek, ritad 1848 av Carl Georg Brunius. Det släta korset står på en profilerad avsats och är prytt med en törnekrona.

Kyrkogården

Den äldst bevarade kartan, där Vadensjö kyrka finns redovisad, är en geometrisk avmätning från 1706. Den rektangulära, omgärdade kyrkogården ligger i byns sydöstra del, kringgärdad av den gemensamma allmanningen, små gårdar och mot norr en sjö. 1830 byggs en ny kyrkogårdsmur, som 1848 kompletteras med två portar och en smidesgrind i samband med Brunius ombyggnad av kyrkan. Det nuvarande gjutjärnsstaketet sätts upp i mitten på 1870-talet. 1884 omplaneras kyrkogården enligt tidens ideal, så att den får kvartersindelning, symmetriska gångar och mer påkostade gravvårdar. 1908 utvidgas kyrkogården söderut med två kvarter.

Beskrivning

Hela kyrkogården [6] omges av en plattavtäckt, cementfogad gråstensmur, på vilken står ett svartmålat gjutjärnsstaket. Framför tornet finns ett grindparti med breda dubbelgrindar ut mot parkeringen och grusplanen i väster, där både sockenstugan och den gamla skolan är belägna. Runt hela kyrkogården löper en trädkrans av lindar. Kyrkogården är uppbyggd av sex stycken rektangulära, buxbomsinramade kvarter, samtliga likt kyrkan omgärdade av singelgångar. De enskilda gravplatserna är grustäckta och omgärdade av buxbom, även de många vakanta platser som finns framför allt i den utvidgade delen mot söder. Vissa vårdar har egen växtlighet av städsegröna växter och perenner. Förutom trädkransen saknas högre växtlighet.

[6]: Kyrkogården från nordost med Nils Perssons grav i förgrunden

Den övervägande delen av gravmaterialet kommer från tiden kring förra sekelskiftet då Vadensjö var som störst. Gravmaterialet från denna period är tidstypiskt varierat.

Om det spirande stationssamhället minner vårdarnas många olika titlar, däribland folkskollärare, smedmästare, skomakare, lantbrevbärare och lantbrukare. Närheten till industristaden Landskronas raffinaderier, verkstäder, järnväg och sjöfart märks i titlar som sjökaptener och vagnmakare, men även i sentida gravar t.ex. Klaus Herbert von Bismarcks. Klaus, en släkting till Järnkanslern, var under 1930- och 40-talen engagerad i ledningen för Landsverk, som tillverkat bl.a. grävmaskiner och järnvägsvagnar och under mellankrigstiden materiel åt tyska vapenindustrin. Av byhistoriskt intresse är även lantbrukare Nils Perssons grav [6]. Han var riksdagsman för Lantmannapartiet, en föregångare till dagens Moderaterna. Han blev Sverigekänd genom en motion ang. skatt på ungar, vilket ledde till att han karikerades i landets skämttidningar under namnet "Ungkarlskatten", omgiven av massvis med kvinnor.

Byggnader på kyrkogården

Förutom kyrkan finns inga andra byggnader på kyrkogården. Bystugan och den f.d. skolan väster om kyrkogården är beskrivna under "Kyrkomiljön".

Kulturhistorisk karaktärisering för Vadensjö kyrkoanläggning

Vadensjö kyrka ligger vackert på en liten höjd i den öppna odlingsbygden mellan Helsingborg och Landskrona. Från kyrkogården har man vidsträckta vyer ner mot kusten i väster och det kuperade Rönneberga backar i nordost. Vadensjö har i stora drag bevarat strukturen från 1800-talets slut, med en uppdelning i ett stationssamhälle med gatehus, en kyrkby och kring samhället gårdar utplacerade i landskapet. Spåren efter järnvägen är numer knappt skönjbara, medan kyrkbyn ännu är väl sammanhållen med kyrkan, byastugan i Bruniusstil och skolhuset tätt samlade kring en grusad förplats. Den autentiska miljön är i huvudsak oförändrad sedan 1800-talets expansion, då både byastugan (då församlingshem) och skolhuset tillkom och kyrkan omgestaltades. Den lilla småskolan mellan folkskolan och kyrkan är dock riven.

Kyrkogården är en mycket god representant för den skånska landsbygds kyrkogården, helt igenom präglad av de ideal som växte fram från mitten av 1800-talet med symmetriska gravkvarter åtskilda av grusgångar och buxbomsomgärdade gravplatser. Kring kyrkogården löper en frodig trädkrans och ett vackert gjutjärnsstaket, som också de i huvudsak är från 1800-talet. Den senaste ombyggnaden av kyrkogården gjordes 1908, då två kvarter tillkom i söder, vilket gör att miljön framträder som väl sammanhållen utan förvanskningar eller sentida tillägg t.ex. gravlundar av olika slag. Bland vårdarna dominerar de från 1900-talets första decennier, då Vadensjö blomstrade. Vårdarnas

titlar utgör en länk till jordbruks-, hantverks- och industrisamhället från denna tid.

Vadensjö kyrka uppfördes under sent 1100-tal som en absidkyrka med traditionell romansk grundplan. Dess utveckling därefter följer förmodligen ett vanligt förekommande förlopp med medeltida tillskott i form av vapenhus och storkvadratisk västtorn med utvändig entré. Byggnaden bevarar medeltida murverk i långhusets två travéer och i tornets bottenvåning. Rester av återvunnet medeltida material syns dessutom på vinden i de murar som återanvändes vid 1800-talets ombyggnad. Kunskap om den medeltida kyrkan, som härjades svårt under Skånska kriget då bl.a. alla inventarier stals, förmedlas även av Brunius dokumentation och uppmätningar. Han är erkänd även inom byggnadsarkeologin som den förste att systematiskt beskriva Sveriges medeltidsarkitektur.

Kyrkans nuvarande plan härrör från Brunius omfattande ombyggnad 1848-49. Vid detta tillfälle revs vapenhuset, koret, absiden och tornets övre del för att ge plats åt ett östförlängt långhus, en ny absid och en ny tornavslutning. Vid utvidgningen användes de medeltida grundmurarna, vilket bidrog till dagens långsmala och höga kyrkorum. Brunius omformade kyrkan i sin karakteristiska stil med axialsymmetriskt långhus och medeltidsinspirerade fasader. Kyrkan bevarar bl.a. hans rundbågiga takfotsgesimser och fönsteromfattningar, även om hans särpräglade fogstrukna tegeldetaljer numer vitputsats. Kvar finns också absidens blindarkad, som skiljer ut sig i Brunius övriga produktion. Inför ombyggnaden lät han förklara, att kyrkans läge och församlingens ekonomi motiverade ett mer påkostat uttryck. Även Brunius taklag ska nämnas, även om detta till stor del förnyats, senast 2004-2005 efter en omfattande storm.

Kyrkans nuvarande exteriör är i huvudsak orörd sedan Henrik Sjöströms restaurering 1898-1900. Exteriört har Sjöström respekterat mycket av Brunius verk, samtidigt som han lagt till dagens tornavslutning och långhusets trappgavel, båda i en sekelskiftes-typiskt gotiserande stil. Till det påkostade uttrycket bidrar, att tinnarnas avtäckningar är gjorda av marmor, liksom de välbearbetade ytterdörrarna från samma tid. I synnerhet västporten är fint utförd och bevarar till stor del ursprunglig beslagning.

Även interiört präglas kyrkan av 1800-talets omgestaltningar, då alla fasta träinventarier tillkommit. Bevarad inredning från Brunius hand är generellt sett sällsynt. I Vadensjö kyrka finns endast ett av hans föremål kvar, ett träkors av den enkla typ som Brunius ofta förordade som altarprydnad. I församlingens ägo finns även en nummer-tavla och några dörrar bevarade från hans iståndsättning. Från 1867 kommer den gotikinfluerade orgelfasaden, och från 1878 altaret och den dominanta altaruppsatsen i klassicerande stil. Övriga delar av kyrkans fasta inredning är från Henrik Sjöström restaurering. De enhetligt ekådrade bänkarna, orgelläktaren och predikstolen ger

kyrkorummet ett nyrenässanspräglad, autentiskt uttryck, som väl illustrerar 1890-talets religiösa uppfattning och estetiska stilideal. Lika typiska för denna tid är dopfunten i kalksten, golvet viktoriaplattor, befriade från mattor, och fönstren i gjutjärn med sina vackra masverk och ursprungliga vattrade glas. Det exteriöra uttrycket och kyrkorummets ljusföring har dock påtagligt förändrats av de utvändiga skyddsåtgärderna. Bland mer speciella inslag från Sjöströms renovering kan nämnas spåren efter kyrkans kaloriferanläggning, som är av byggnadstekniskt intresse. För att ge plats åt kaminen höjdes korgolvet tre steg, och på de fria ytorna infälldes rikt utsirade gjutjärnsgaller för att föra varmluften till kyrkorummet. Carraramarmorn som använts i trapptinnarnas avtäckning återkommer i korttrappan och kantskoningen mot långhuset.

Rekommendationer

- Kyrkogårdens struktur med rätvinkliga kvarter, utformade med buxbomsinramningar, singeltäckta gravar och -gångar, bör bevaras. Värnas bör även de nuvarande avgränsningarna med trädkrans och gjutjärnsstaket.
- I kyrkans murverk bevaras medeltida delar, som bör behandlas med varsamhet. De förklarar kyrkans äldsta historia då medeltida inventarier saknas.
- I exteriören bör speciellt beaktas Brunius gesimser, fönsteromfattningar och blindarkad, liksom Sjöströms trappgavlar, ytterdörrar och gjutjärnsfönster.
- Kyrkans interiör är typisk för det sena 1800-talet. Golven av viktoriaplattor med infällda galler, orgelläktaren, altaranordningen och de ekådrade inventarierna är alla av betydelse för upplevelsen av kyrkorummet och bör värnas. Nya tillägg bör göras restriktivt för att inte splittra kyrkorummet.

Skydd m.m.

Kyrkan och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enl. 4 kap. kulturmiljölagen. Kyrkogården och kyrkan ligger inom registrerad fornlämning Vadensjö 27:1. Den utgör Vadensjö bytomt enligt en storskifteskarta från 1781 och skyddas enligt 2 kap. kulturmiljölagen. Kyrkan ligger inom riksintresse för kulturmiljövården Rååns dalgång. Området är även utpekad som särskilt värdefullt av Länsstyrelsen.

Källor och litteratur

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Riksantikvarieämbetet, (utkast) opublicerad 2012

Skånska kyrkor, Skånes hembygdsförbunds årsbok 1997, Arlöf, 1997.

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008

Underhållsplan för Vadensjö kyrka 2007-11-22, Ponnert Arkitekter AB (2007), Degeberga
<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>, Riksantikvarieämbetet Fornsök,
hämtad 2015-04-28

<http://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/search.html>, Lantmäteriet, hämtad
2015-04-28

[http://www.lansstyrelsen.se/skane/sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskaps-
vard/kulturmiljoprogram/oversiktliga-kommunbeskrivningar/Pages/Lands-
krona.aspx](http://www.lansstyrelsen.se/skane/sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskaps-
vard/kulturmiljoprogram/oversiktliga-kommunbeskrivningar/Pages/Lands-
krona.aspx), hämtad 2015-04-28

http://www.raa.se/publicerat/varia2012_17.pdf, Riksantikvarieämbetet, hämtad
2015-04-28

Intervju med representanter från Landskrona församling, möte 2015-06-03

Övriga uppgifter

Denna rapport, en kulturhistorisk karakteristik och bedömning av Vadensjö kyrka, Rönnebergs kontrakt, har upprättats av:

Karl Johan Kember (handläggare), Arkitekt SAR/MSA, Certifierad sakkunnig
avseende kulturvården

J AIS arkitekter AB, Sundstorget 3, 251 21 Helsingborg, 042-14 92 30, www.jais.se

Inventeringsdatum: 2015-04-22

Färdigställd rapport: 2015-06-26